



*Azad Müzəffərli  
əməkdar jurnalist*

# Türkçülüyə Nərgindən baxış

*(Əməkdar jurnalist Yunis Orucovun "Nargin - saralmış kədər" tarixi romanı barədə düşüncələr)*

**A**z qala o biri dünya ilə məni bağıradaş edən koronavirusun məşəqqətlərindən bir neçə gün olardı qurtulmuşdum ki, mənimlə təxminən eyni vaxtda həmin taleyi yaşayan iş yoldaşım Yunis Orucov yenidən işiq üzü görən və xəstələndiyi üçün hələ sevincini dolğun yaşaya bilmədiyini ilk kitabımı bəndənizə də hədiyyə etdi. Mən onu publisistik əsər sandım. Kitabın üz qabığına diqqət yetirərək bunun roman olduğunu öyrəndim. Əsərin mayasının Azərbaycan və Türkiyə türklərinin mənəvi birliyindən yoğrulduğunu biləndə isə kitabı birnəfəsə oxudum. Koronavirusun məni yarımcan eləməsinə baxmayaraq bütün mahiyyəti türklükdən yoğrulmuş biri kimi kitabı rəyimi bildirməyi mənəvi borcum sandım.

## Qarabağ Zəfəri

Həm türkün qüdrətinin güzgüsü, həm də Azərbaycan və Türkiyə türklərinə növbəti həyat dərslidir. Onlara eyni soykökdən olduqlarını diktə edən daha bir danılmaz reallıqdır. Yunis Orucov bu baxımdan həmin birliyə imkan düşdükcə bir qətrə də olsa belə payını verməyi mənəvi borcu bilən, yəni bu ali mətləbi qanı və canı, bütün varlığı ilə qanan kəslərdəndir.

Əsərin məqamında və lazımı səviyyədə araya-ərsəyə gətirilməsində Yunis Orucovun Nərgində canlı "yaşadıqları"nın mühüm payı var. O, məhz Nərgində bulud təkən dolaraq ədəbiyyat səltənətinə yön alıb. İçindəki türkçülük tonqalını ərşə bülənd edən təkə oxuduqları deyil, ilk növbədə Nərgində canlı şahidi olduqlarıdır. O, vaxtilə vəhşətin tüğyan etdiyi bu ruhlar adasında əlinə aldığı Vətən nisgilli türk əsirlərinin sümüklərindən, kortəbii qəbirstanlıqlardan, vahiməli qaya-

lıqların hayqırtısından qaynaqlanan tarixi qədərincə duyaraq sözə çevirib, əsərinin canına hopdurub. İnsanlıq adına haram sayılan müsibətlərə şahidlik edən Xəzər dənizinin Nərginin (indiki Böyük Zirə adası) sahillərinə çırpılan, qəzəbi hələ də soyumayan dalğaları, əsrlərdir burada yaşananların ağrı-acısını canına çəkən buludlardan yuvarlanan göz yaşları da Yunisə çox mətləblər haqqında pıçıldayıb, o cümlədən türklərə qarşı olmazın cəlladlıqlar edən ermənilərin saya gəlməyən bəd niyyətləri barədə.

## Romanda

Sarıqamışda ayağından yaralanaraq əsir düşən Gəncə doğumlu Sərdarın, türk hərbi əsirlərinin, mülki şəxslərin acınacaqlı taleyi çılpaqlığı ilə ortalığa qoyulub, onlara qarşı törədilən qeyri-insani əməllər kompleks şəkildə təqdim edilib. Əsirlərin bərhad vəziyyətdəki baraklarda saxlanılmaları, ac-yalavac, bir qurtum suya möhtac olmaları, əllərinə keçən sümükləri belə achiqdan gəmirmək məcburiyyətində qalmaları, cəsədlərinin kimsəsiz çöllərə və ya dənizə atılması, kütləvi məzarlıqlarda və ya Nərginin sahilində qazılan quyularda üst-üstə qalanlara gömülmələri, rusların qəsdən nəzarətçilərin əksəriyyətini ermənilərdən təyin etmələri, yaralıların müalicəsinin də erməni cəlladlarına həvalə edilməsi və bu səpgili digər faktlara biganə qalmaq mümkün deyil.

*Əsər vaxtilə makedoniyalı İsgəndərə quyruq bulayan, öz vətənləri Hindistana arxa çevirərək Türkiyə və Azərbaycanın yerləşdikləri ərazilərə də göz dikən qararı kökənli fürsətçil ermənilərin əsl xislətinin dolğun təsviri baxımdan da olduqca dəyərlidir. Romanda yeri gəldikcə hayların Azərbaycan və Türkiyədə törətdikləri insanlıq adına yamaq olan vəhşiliklərə, o cümlədən, Bakı, Anadolu, İrəvan, Tiflis və digər qırğınlara da qədərinə yer verilib.*

Əsər türk təfəkkürünün məhsuludur. Elə türk təxəyyülündə də kifayət qədər dolğun həzmlənub. Romanın bədii-estetik dəyəri günümüzlə tam səsleşir və indiki tükənmez Zəfər ruhuna əlavə notlar qatır. Ruh, qanı bizlərdən olanların

bu əsərə biganə qalması mümkün deyil. Romanın süjet xətti demək olar ki, kəsərdən düşmür, əksər hallarda oxucunu yerindən oynadır və hətta bəzən türk igidi kimi şahə qaldırır. Obrazların xarakterləri canlı və bitkindir, emosional ruh dolğundur. Əsər boyunca surətlərin düşüncələri, hissləri və duyğuları xırdalıqlarına qədər əksini tapıb. Fərdi üslub qabarıqdır. Ob-



## Dəniz kənarında

*hamballıq edən, ciblə-rində siçanlar meydan sulayan, əksər hallarda qara qəpiyə belə şıllaq atmaq məcburiyyətində qalan, külfətləri bir tükə çörəyə möhtac olan hambağların da adambaşı on qəpik ödəyərək Nərgindəki türk əsirlərə yardım üçün Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyətinin dəstəyi ilə nəşr edilən "Qardaş köməyi"*

razlı düşüncə yetərincədir. Nəqlətmənin cilovunu müəllif məharətlə əldə saxlayıb. Əsərdə incə psixologizm bəs deyincədir.

*Publisistikanın da kifayət qədər yer aldığı bu roman dərin oxucunun, xüsusilə qələm əhlinin yaddaşında ədəbiyyata jurnalistikadan adlayan neçə-neçə yazıcının ədəbiyyat səltənətinin nəhənglərinə çevrildiyi reallığı canlandırır. Romanda dilimizin şəhdi-şirəsi olan, təəs-süf ki indi az işlənən xeyli sözdən yeri gəldikcə istifadə edilməsi də diqqəti çəkir. Əsərdə küçə, bina və digər məkanların əvvəlki və indiki adlarının qoşa verilməsi də önəmlidir. Bu, ələlxüsus, yeniyetmə və gənclər üçün daha vacibdir. Əsər boyunca ruhsal qat kəsərdən düşmür. Müəllif şahidi olduğu və əldə etdiyi biliklərə əsaslanaraq obrazların daxili aləminə qədərincə nüfuz edə bilib. Ən əsası məğzin dərinliyi və mövzunun əlahiddəliyi əsər boyunca lazımcına diqqətdə saxlanıb. Qələm gücünə vizuallığa da nail olunub.*

Müəllifin ilk bədii əsəri olmasına baxmayaraq romanın nəqlətmə texnikası rəzilə doğurur və dili də tutumludur. Əsər

boyunca publisistika bəzən bədiiliyi sıxışdırır. Bu da təbiidir, peşəkar vərdişdən irəli gəlir. Digər tərəfdən bu əsərin müəllifin ilk ədəbi nümunəsi, nübarı olduğunu da unutmamalıyıq. Roman kiçikdən böyüyə, yoxsulundan milyonçusuna qədər hər bir Azərbaycan türkünün qəlbinin o ağır günlərdə Nərgindəki müharibə qurbanlarının yanında döyündüyünü tam təfəsilatı ilə oxucuya çatdırır.

*dərgisini almaları səhnəsi çox təsirli və türk qardaşlığını olduğu kimi ehtiva edən məqamlardandır. Əsərdə millətimizin bütün təbəqələrindən olan soydaşlarımızın ötən əsrin əvvəllərində müharibə zamanı Bakı küçələrində dilənmək məcburiyyətində qalan Türkiyə türklərinə, ələlxüsus da qadın və cocuqlara da necə yiyə çıxmaları geniş əksini tapıb.*

Roman Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Nəriman Nərimanov, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Murtuza Muxtarov, Ağamusa Nağıyev, Ağabala Quliyev, İsmayıl bəy Səfərəlibəyov, Sona Hacıyeva, türk yetim uşaqlara analıq qayğısını bir an da olsun əskiltməyən Tiflisdəki sığınacaqın müdirəsi Fatma xanım, Şəmsi Əsədullayev oğlu Mirzə bəy, Xəlil bəy Xasməmmədov, Xosrov bəy Sultanov və digər saya gəlməyən soydaşlarımızın iç dünyasını bizə daha yaxından tanıtdırır, onların milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıqlarını yetərincə əhatə edir.

Şuşalı Hacı İbrahim oğlu Xəlilin obrazına da romanda xüsusi yer verilməsi təqdirəlayiqdir. Bu, əsl peşəkarlıq və yetkin vətəndaşlıq nümunəsi kimi dəyərlən-

dirilməlidir. Qanı və ruhu türkün özəmətindən yoğrulan həmin soydaşımızın ermənilərdən atasının qisasını almaq və Türkiyə türklərinə qahmar çıxmaq üçün bütün varlığı ilə Sarıqamışa - ölüm-dirim savaşına yollanması və son nəfəsinədək yaşadığı diqqəti çəkir. Sarıqamışın zirvəsində qan qardaşını ölümün caynağından xilas edərək son mənzilə qovuşan bu Şuşalı balasının cibindən çıxan atasına məktubunu albay Hafiz Haqqı bəyin gözüünə təpməsi səhnəsi olduqca təsirlidir. Oxucuda bir anlığa elə təsəvvür yaranır ki, Qarabağ zəfərində Türkiyənin bizə hərtərəfli dəstəyi və Qarabağın zirvəsində imzalanan Şuşa bəyannaməsinin mü-rəkkəbi məhz türkün birliyinin, ayrılmazlığının rəmzi olan həmin məktubdan qaynaqlanıb. Bundan başqa Şuşa bəyannaməsi eləcə də "Nargin - saralmış kədər" kitabında əksini tapan 1918-ci il iyun ayının 4-də Osmanlı ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti arasında imzalanan tarixi müqavilənin məntiqi davamı kimi dəyərləndirilməlidir.

## Müəllifin əsərində

soydaşlarımızın Nərgində növbəti dəfə qaçırtdıqları 121 türk əsiri iki qrupa bölmələri və bu qruplardan birində əsirlərinin sayının 44 olması faktı da təsadüfi xarakter daşımır. Bununla o, 44 günlük müharibənin fəlsəfəsini Azərbaycan və Türkiyə türklərinin əsrlərin sınağından çıxmış sarsılmaz birliyinə, qardaşlığına bağlayır.

*Romanın başlıqları da, onlara aynatutan şəirlər də zövqlə və ədəbi peşəkarlıqla işlənilib, Turan məzmunudur. Əsərin başlıca dəyəri bir də ondadır ki, cəmi üç ildə - 1915-1918-ci illərdə baş verənlərdən bəhs etsə də, mahiyyətcə əhatə dairəsi türkün yaranışından bu günə qədər keçdiyi yola işiq salmaq qüdrətindədir.*

Romandan müəllifin bir ölçüm ömrünü elmə, biliyə bağlaması, kitablar dəryasının mahir qəvvəsi olması, mütaliəsinin ölçüyəgəlməz miqyası boylanır. O, qanı, iliyi və sümüyü ilə türkdür. Hər bir fərdin əsl dəyərində onun milli kimliyini dərk etmə səviyyəsi və milli anlamda onunla ey-

ni soy-kökədən olanlara daim qahmar çıxma xüsusiyyəti ən vacib, ən həlledici məqamlardandır.

*Əsərin müəllifi Prezident, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin ötən müddətdə daha da zənginləşdirdiyi Heydər Əliyev məktəbinin əlaçılarındandır. O, uzun illərdir dövlət başçılarının, dövlət siyasətinə dəstəyini əsirgəməyən və həlləllə birinci vitse-prezident səviyyəsinə yüksələn Mehriban Əliyevanın fəaliyyətini gündəlik olaraq işıqlandıran məhdud sayda jurnalistlərdən biridir. Bunu 28 ildir həmin məktəbin incəliklərinə kifayət qədər dərinləndirən veteran jurnalistlərdən biri kimi təsdiqləməyi də mənəvi borcum bildim.*

## Hazırda çap olunan kitabların

əksəriyyətində redaktə işi axsayır, bu danılmaz reallıqdır. Yunis Orucovun yeni kitabı ümumilikdə qüsursuzdur, həmin baxımdan müsbət nümunə rolunu oynaya bilər. Zənnimcə, bu uğura görə müəlliflə yanaşı kitabın redaktoru, əməkdar jurnalist Firuzə Nədirin də əməyi xüsusi qeyd olunmalıdır. Ədalət naminə, bu məqamda müəllifi ədəbiyyat aləminə kökləyən, bu dəyərli əsərin araya-ərsəyə gəlməsində ona mənəvi dəstək olan kəslərin də - Elçin Kazımov, rejissor Arzu Məhərrəmov, montaj rejissoru İlham Qaliboğlu, operator Oqtay Qasımov, redaktor Firuzə Nədir, övladları Qurban və Leylanın (müəllif onların hamısının adlarını kitabda xüsusi qeyd edərək dərin təşəkkürünü yetirib) vətəndaşlıq mövqeyi də xüsusi vurğulanmalıdır. Kitabın nəşrində müəllifə dəstək olan Milli İrsi Mədəni Tarixi Araşdırmalar (MİMTA) Fondu da xeyirxah məramına görə alqışa layiqdir.

Məncə, Yunis Orucovun məqamında qələmə aldığı bu tarixi roman el dilində cəhənnəm adası adını alan Nərgində uyuyan on minlərlə türk əsirlərinin xatirəsinə abidə ucaldılmasına və memorial lövhə qoyulmasına, yaddaş muzeyinin yaradılmasına, bu qəbildən olan digər tədbirlərə də təkən verəcək. Bu əsər hələ də mürəgü döyən türk kökənli digər millətlər üçün də ibrət dərslidir. İstər bayrağı başının üstə dalğalananlarına, istərsə də rusun və digərlərinin bayrağı altında kölgələnmələrinə.

**Zənnimcə, Bakıda yazılmağa başlasa da, nöqtəsi - əslində nida işarələri Şuşada qoyulan bu tarixi roman təkəyə yaradıcılıq deyil, ilk növbədə mayası türkçülükdən yoğrulmuş VƏTƏN-DAŞLIQ nümunəsi kimi dəyərləndirilməlidir.**

